

НАЛАЗИ КЕРАМИКЕ ИЗ ЕНЕОЛИТА И ГВОЗДЕНОГ ДОБА У ДВЕ НОВООТКРИВЕНЕ ПЕЋИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ЂЕРДАПА

Александар Капуран

Археолошки институт, Београд

Милош Јевтић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Душан Борић

University of Cambridge

Апстракт: У оквиру пројекта „Праисторија североисточне Србије – рекогносцирање и ископавање” откривене су и сондажно испитане две пећине: Пећера Маре, узводно од Лейенског вира, и Пећина изнад Трајанове табле. У горњим холоценским слојевима обе пећине откривен је материјал из позног енеолита и сјаријеж гвозденог доба. Енеолитска керамика припада културама Коцфени и Косилоца, док је хоризонт сјаријеж гвозденог доба засиљен налазима керамике са одликама Калакача-Горнеа групе и Басараби културног комплекса. Приликом сондирања констатовани су и сорадични уломци керамике раног средњег века. На основу малобројног керамичког материјала, можемо закључити да, иако повољне за животи, ове пећине током металних доба праисторије нису биле стална, већ привремена станишта.

Кључне речи: Пећера Маре, Пећина изнад Трајанове табле, холоцен, енеолит, гвоздено доба.

Пројекат „Праисторија североисточне Србије – рекогносцирање и ископавање” започет је у октобру 2004, у оквиру сарадње између Филозофског факултета у Београду и Одељења за археологију Универзитета у Кембриџу.¹ Ово је први археолошки пројекат који, неколико деценија од завршетка заштитних радова пројекта Ђердап I (1965–1971) и Ђердап II (1980–1987), тематски истражује шире залеђе Ђердапске клисуре. Пројекат чине две међусобно повезане теме.

¹ Руководиоци пројекта су Д. Борић (*Department of Archaeology, University of Cambridge*) и М. Јевтић (Одељење за археологију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду). Пројекат је до сада реализован током три сезоне 2004–2006. Резултати истраживања, обухваћени овим радом, су везани за прве две сезоне, које су реализоване од 13. 10. до 13. 11. 2004, и од 16. 8. до 15. 9. 2005. Реализовање ове теме је у 2004. омогућено финансијском подршком *U. S. National Science Foundation (High Risk Research in Archaeology Award #BSC-0442096)*, а у 2005. уз помоћ *British Academy (Small Grants #40967)* и *McDonald Institute for Archaeology Research*, Кембриџ. Поред руководиоца, чланови екипе који су учествовали у реализацији теме током ове две кампање су: А. Андријевић, М. К. Boughton, В. Димитријевић, Ј. Чалић-Љубојевић, М. Јанковић, А. Капуран, В. Михајловић, М. Милосављевић, В. Протић, Т. Рајковача, А. Старовић, И. Старовић, В. Трифковић и Б. Трипковић.

Тема 1 се фокусира на рану праисторију, тј. камена доба (Bogić 2005), а тема 2 на касну праисторију, тј. метална доба. Реализацију пројекта чине два међусобно повезана истраживачка процеса. Најпре, рекогносцирање терена који је у првој фази везан за залеђе Ђердапске клисуре, односно читав простор од дунавске обале ка залеђу, а није обухваћен током заштитних радова у оквиру претходних пројеката Ђердап I и II. Ову прву фазу истраживачког процеса прати сондажно истраживање претходно утврђених локација са археолошким налазима.

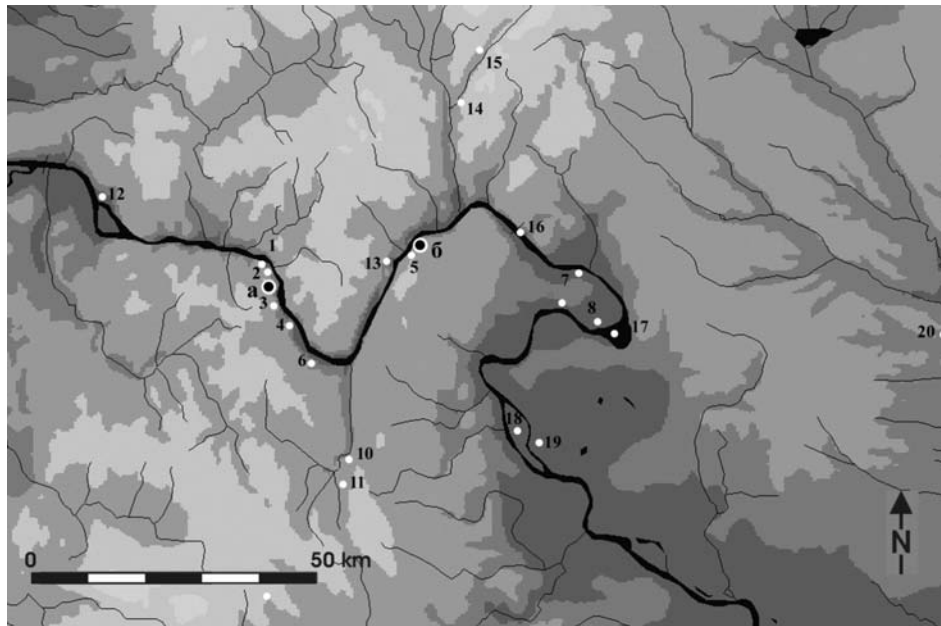
Рекогносцирање терена се састојало од: а) обиласка карстног подручја Ђердапског залеђа у потрази за могућим пећинским налазиштима, од којих су многа, али не сва, била и спелеолошки позната; б) у прикупљању информација од локалног становништва о постојању како пећина, тако и локалитета на отвореном, који би били препознати, на основу површинских налаза, на обрадивим површинама. Рекогносцирањем је обухваћена најпре хомогена зона карста, платоа планине Мироч, коју карактеришу типични карстни облици, попут вртача, јама и пећина. Зону горњег дела платоа Мироча такође карактерише одсуство изворских ждрела. Велики број пећина је такође у почетним фазама био проточан. Карст Мироча се протеже и уз саму дунавску обалу, попут потеза Фаце Пешћере, у близини Трајанове табле. Управо на овом последњем потезу, археолошки смо истражили једну од пећина коју описујемо у даљем тексту.

Археолошки материјал у виду керамичких налаза, датованих у касну праисторију и средњовековни период, детектован је на површини, као и у откривеним профилима седимената следећих спелеолошки раније картираних локалитета: Соколовица (фрагменти керамике раног гвозденог доба), Досеилсак (касно-средњовековна керамика), на различитим локацијама у оквиру комплекса кањона Вратне (фрагменти енеолитске и средњовековне керамике) и у Горњој пећини на потезу Жути крш-Бања (праисторијска керамика). Независно од спелеолошких картирања пећина (Dragišić i Čalić-Ljubojević 2003), наша екипа је обавила и низ интервјуа са локалним становништвом на појединим подручјима Ђердапске области, где смо могли да очекујемо постојање карстних облика, пећина и поткапина, које би имале садржаје од археолошког интереса. На овај начин смо дошли до открића пећинских локалитета, као и локалитета на отвореном.

У контакту са становништвом села Бољетина, сазнали смо и за постојање више до сада непознатих налазишта на отвореном. На основу површинских налаза на различитим локацијама на потезу Кошобрдо, у горњој клисури Дунава и уз Кошобрдску реку, констатовано је постојање више локалитета. Локалитети на отвореном, Селиште и Турско гробље, налазе се у долини Кошобрдске реке, у залеђу горње клисуре Дунава. На обе локације, на преораним површинама, откривени су фрагменти керамике раног гвозденог доба. Топоним Турско гробље, на овој

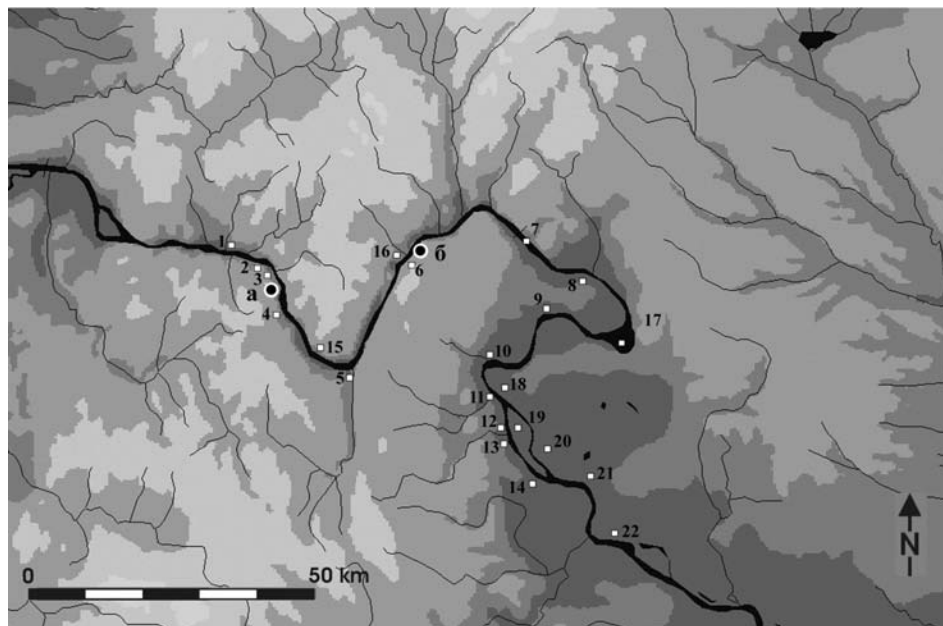
локацији, користи се, пре свега, за већи брежуљак на страни Кошобрдске реке, прекопута њиве на којој је нађена керамика касне бронзе и раног гвозденог доба. На овом месту, локално становништво, по саопштењу једног од мештана, наишло је на људски скелет и веће камење које је овамо донето са неког другог места, а које су сељаци раније користили за изградњу оближњих кућа. Могуће је да се ради о остацима неке некрополе из протоисторијског доба, можда о остацима растурених тумула, које би било корисно истражити у оквиру теме 2 (касна праисторија). Следећи констатовани локалитет је Кошобрдо – Арија Баби 2 (што на влашком значи Бабино гумно) на врху Кошобрда. Овде су на површини сакупљени фрагменти гвозденодобне керамике, а мања тест сонда која је овде отворена у 2005. указала је на постојање једнослојног насеља са плитким наслојавањем на око 384 m надморске висине. Керамички фрагменти са ове локације могу се датовати у енеолит и бронзано доба.

Две пећине, Пешћера Маре, у горњој клисури Дунава, на потезу Велика рудина, и Пећина изнад Трајанове табле, неколико километара

Сл. 1. Карта налазишта Костолац и Коцофени култура на територији Ђердапа: а. Пешћера Маре; б. Пећина изнад Трајанове табле; 1. Манастир; 2. Падина; 3. Велике ливадице; 4. Лепенска поткапина; 5. Хајдучка воденица; 6. Доње Буторке; 7. Ајмана; 8. Корбово, Збрадила и Песак; 9. Вајуга Песак; 10. Кулма Шкопулуи; 11. Пјатра Кости; 12. *Moldova Veche*; 13. *Dubova*; 14. *Băile Herculane*; 15. *Peștera Hotilor*; 16. *Insula Banului*; 17. *Ostrovul Corbului*; 18. *Ostrovul Mare*; 19. *Balta Verde*; 20. *Coțofeni din Dos*.

Fig. 1. Sites of Kostolac-Coțofeni cultural complex on the Danube Gorges.

Сл. 2. Карта раних Басараби налазишта (Горнеа-Калакача) на територији Ђердапа: а. Пешћера Маре; б. Пећина изнад Трајанове табле; 1. Горнеа; 2. Бараћа код Текије; 3. Падина код Добре; 4. Ушће Бољетинске реке; 5. Ушће Поречке реке; 6. Хајдучка воденица; 7. *Insula Vanului*; 8. Мала Врбица; 9. Вајуга; 10. Грабовница; 11. Ушће Слатинке реке; 12. Михајловац-Кула; 13. Руженка код Мале Каменице; 14. Прахово; 15. *Svinița*; 16. *Ișelnița*; 17. *Ostrovul Corbului*; 18. *Izvorul Frumos*; 19. *Ostrovul Mare*; 20. *Balta Verde*; 21. *Gruia*; 22. *Girfa Mare*.

Fig. 2. Sites of early Basarabi culture (Gornea-Kalakača type) on the Danube Gorges.

низводно од доње клисуре Дунава, на потезу Голо брдо, по први пут су постале археолошки познате током овог рекогносцирања (сл. 1–2). Ове две пећине су такође сондажно истражене.²

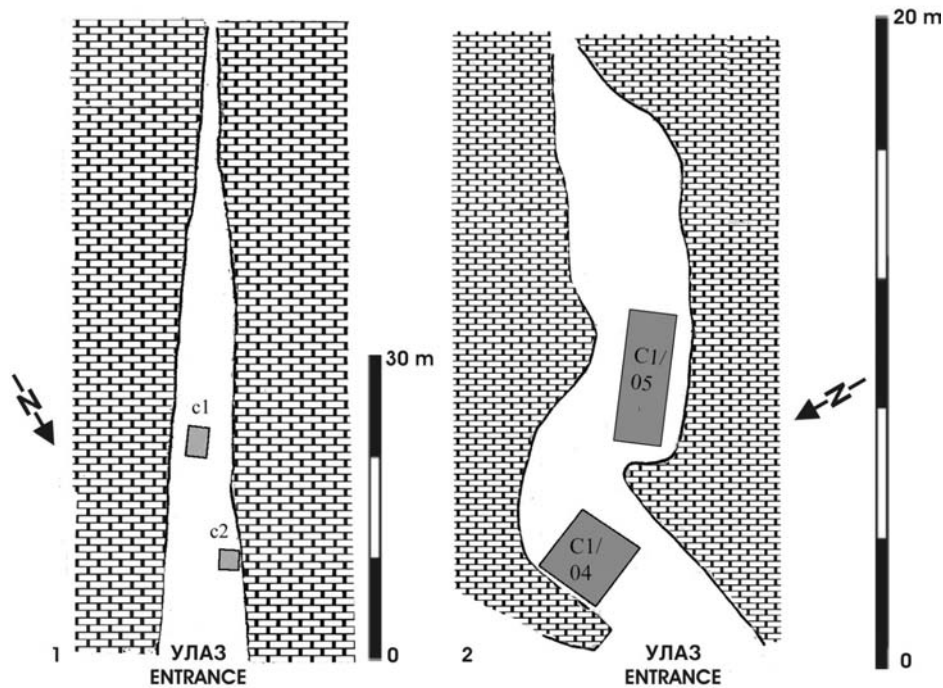
Пешћера Маре

Током рекогносцирања терена у залеђу Ђердапске клисуре, у селу Бољетин, општина Мајданпек, добијена је информација о постојању пећине на потезу Велика рудина, изнад дунавских Великих и Малих ливадица (између тунела бр. 12 и 13, на дунавској магистралу), у горњој клисури Дунава. Мештани је зову Пешћера Маре (у преводу са влашког,

² Налазе из холоценских слојева са материјалом металодобних праисторијских периода, детаљније описујемо у овом раду. Плеистоценски слојеви биће обрађени у наредним публикацијама (Borić and Jevtić, forthcoming).

Велика пећина, $44^{\circ}35' \text{ N } 22^{\circ} 01' \text{ E}$, дужине око 65 m, на око 238 m надморске висине), а на основу површинских налаза једног дела откри- веног седимента, утврђено је постојање енеолитске керамике. Пећина је веома добро скривена иако има велики улаз, окренут ка североистоку, услед његове увучености у карстни масив, није га лако наћи, чак ни из непосредне близине (т. I/1; сл. 3/1).

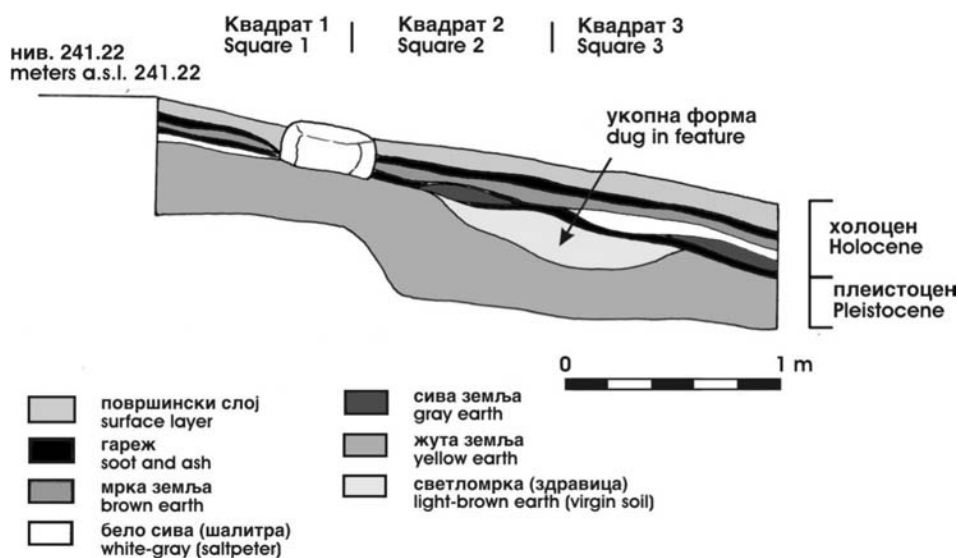
Најпре је отворена сонда (означена као 1/2004), димензија 2 x 3 m у средњем делу пећине. Пошто на улазном делу слој готово и не постоји, наилази се само на огољену стеновиту подлогу са упадљиво вертикално оријентисаним наслојавањем шкриљастих стена. Седименти овде имају пад од унутрашњости ка предњем делу пећине. На самој површини су установљени танки прослојци слоја са паљењем, који потичу од изгореле балеге, која је настала док је пећина служила као штала. На више места уочени су трагови активности „дивљих копача” у потрази за златом. Због тога није било лако јасно дефинисати неколико мањих јама и њихов археолошки контекст. Испод површинског слоја паљења налази се жуто-мрка растресита земља, са великим бројем археолошких налаза

Сл. 3. Тлоцрт: Пешћера Маре (1); Пећина изнад Трајанове табле (2).
Fig. 3. Plan of: Peştera Mare (1); “Tabula Traiana” Cave (2).

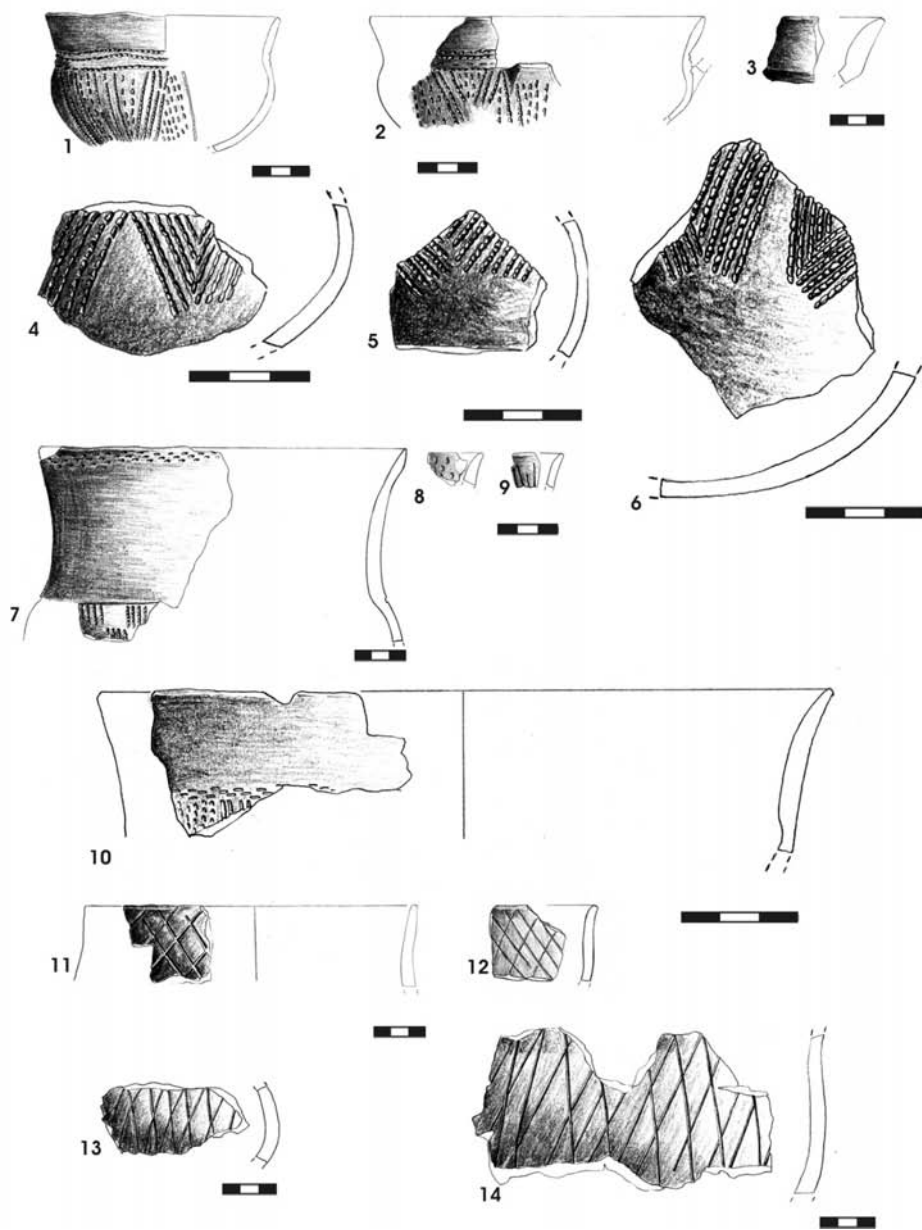
керамичког материјала, насталог, по свему судећи, током плеистоцена (сл. 4). Слој у истраженом делу је релативно плитак, тако да се стеновита подлога појављује након 0,6–0,8 m од површине. Мања сонда (означена као 2/2004) димензија 2 x 2 m постављена је на улазном делу пећине, али је културни слој на овом делу око 0,2 m.

Откривени керамички материјал може се поделити у два културна хоризонта. Керамички материјал старијег хоризонта чини керамика лошије фактуре, са примесама ситног камења и туцаних шкољки, чија је спољашња површина груба или пригlačана, црне и тамномрке боје, богато орнаментисана. Типолошки су највише заступљене зделе и лонци. Зделе су биконичне, благо разгранутог врата, заобљеног рамена и трбуха (сл. 5/1, 2, 10). Зидови трбуха су танки, док су конични вратови задебљани. Спољна површина је пригlačана и украшена мотивима обрнутих троуглова, изведених сноповима линија у техници “*Fürchenschttich*”, или кратких браздастих уреза испуњених белом инкрустацијом, који се спуштају од врата ка дну. Простор унутар троуглова је такође испуњен убодима. Овом типу здела припадају и три фрагмента доњих делова трбуха (сл. 5/4–6). Лонци су заступљени у два типа. Први тип представља лонац благо разгранутог обода и високог врата (сл. 5/7–9). Испод обода се налази орнамент у виду траке, који чине косо изведени убоди. Раме је благо заобљено и одељено од врата хоризонталном линијом, испод које су формирана поља у виду метопа, изведених сноповима вертикалних

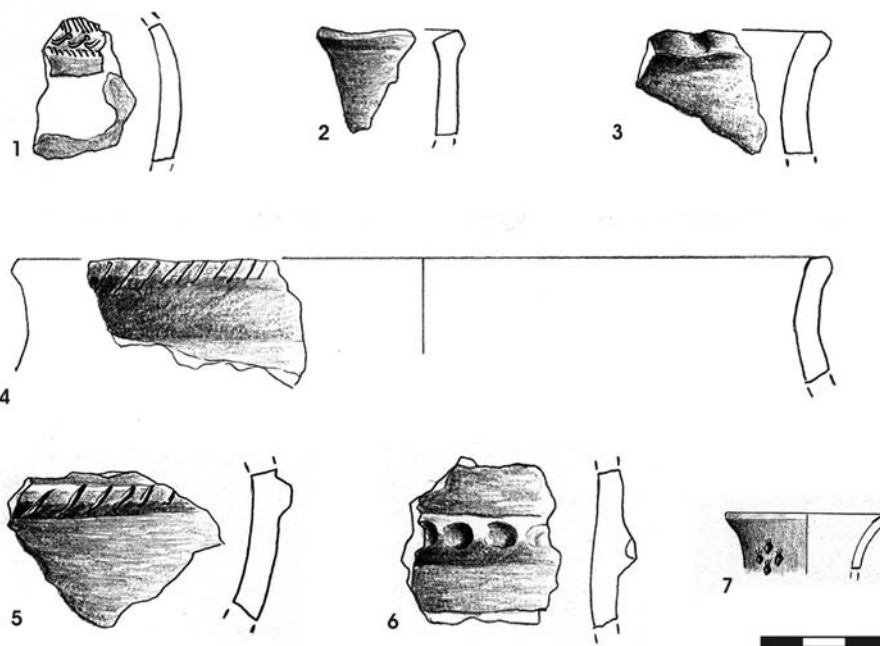
Сл. 4. Пешћера Маре: западни профил Сонде 1/2004.

Fig. 4. Peştera Mare: western profile of Trial Trench 1/2004.

Сл. 5. Енеолитска керамика из Пешћере Маре (1–14).
 Fig. 5. Eneolithic pottery from Peštera Mare (1–14).

линија, груписаних у форму шах поља. Орнамент је изведен у истој техници као код здела. Други тип лонца чине посуде широког отвора, обликоване у форми обрнутог звона. Зидови су дебели са ситним камењем у фактури, сиве и тамномрке боје. Спољна површина је пригlačана и украшена дубоким урезима у виду мреже (сл. 5/11–14). Овај орнамент је поред стилске особености, могао имати функцију да спречи клизање посуде из руку, у недостатку дршки. Материјал из млађег хоризонта је малобројан, и из њега издвајамо два фрагмента пехара. Први је украшен комбинованом техником углачаних фасета, лажног шнура и жигосања „S” орнаментом (сл. 6/1). Површина је црне боје и добро углачана, док је фактура од пречишћене глине са примесама песка. Остали материјал чине уломци већих посуда, лонаца, разгнуртих широких обода, орнаментисаних утискивањем прстом или урезивањем оштрим предметом. Зидови су дебели са ситним камењем у фактури, док им је спољна површина пригlačана и такође украшена пластичним тракама са утиснутим или урезаним мотивом (сл. 6/2–6). Од материјала

Сл. 6. Керамика из Пешћере Маре: старије гвоздено доба (1–6); рани средњи век (7).
 Fig. 6. Early Iron Age pottery (1–6); and Early Mediaeval pottery (7) from Peštera Mare.

из историјских епоха, могуће је хронолошки одредити само један фрагмент мање, добро углачане посуде, сиве боје, коничног врата са жигосаним ромбовима, израђене на спором витлу (сл. 6/7). Керамика овог типа налажена је на локалитету Велики градац на ушћу Поречке реке (Вучковић-Тодоровић 1969: 126, Т. LXXVII), и припада периоду сеобе народа.

Аналогије материјала енеолитског хоризонта Пешћера Маре налазимо на локалитетима источне Србије и западне Румуније (сл. 1). Орнамент у техници кратког браздастог урезивања, који формира обрнуте троуглове од снопа линија (сл. 5/1, 2, 4–6), заступљен је на керамици млађе фазе Коцофени културе (Coțofeni III), посебно на подручју североисточне Србије и југозападне Румуније. Исти распоред браздастих уреза налазимо на керамици са висинског насеља у Црнајки (Пјатра Кости), северно од Бора (Nikolić 2000: Т. XXX/7–8) и вишеслојном пећинском станишту код Херкуланске бање (Baile Herculane – Peștera Noșilor) у долини Черне (Roman 1976: 43, pls. 111/3, 112/3; Petrescu and Popescu 1990: pl. VI/3, 6, 9). Тип биконичних здела са задебљаним ободом (сл. 5/3) откривен је и у енеолитском стратуму на локалитету Вајуга (Popović, Vukmanović and Radojević 1986: fig. 5/1–4). Орнамент на једном лонцу (сл. 5/10) идентичан је орнаменту изведеном на керамици откривеној приликом ископавања Лепенске поткапине, а испуњен је белом кречном масом, која доприноси истицању геометријских мотива на сјајној површини (Јевтић 1983b: 202, Т. 1/5). Мотив изведен косим убодима који формира траку испод обода постоји на материјалу из Кулме Шкјопулуји код Клокочевца (Nikolić 2000: Т. XX/12–13), као и на идентичним посудама из Пјатра Кости и Злотске пећине (*ibid.*: Т. XXIX/8, XXX/12) и Падини (Јовановић 1971: Т. VII, сл. 2). Други тип лонаца са украсом изведеним дубоким урезивањем у виду мреже констатован је на сличним лонцима на Власцу (Срејовић и Летица 1978: Т. CXXIX/4) као и у пећини Пештера Хоцилор у Херкуланској бањи (Petrescu and Popescu 1990: pl. IV/1).

Заједничка особина за готово све наведене локалитете позног енеолита је појава керамике са одликама позне Коцофени културе (Coțofeni IIb–III), често заједно са елементима Костолачке културе. На подручју Ђердапа овом хоризонту припадају налазишта на Падини (Јовановић 1971) и на локалитету Манастир (Brukner 1968: 97–99; *idem* 1969: 136), који се налазе у близини, односно узводно од Пешћера Маре. У непосредној близини, на обали Дунава испод Пешћера Маре, сондажно је истражено насеље на локалитету Велике ливадице, који садржи хоризонт средњег енеолита, са керамиком која је најближа раној Баденској, односно Чернавода III културној групи, уз спорадичне налазе Коцофени керамике (Летица 1984: 179, Т. II), а низводно, у близини Лепенског вира смењују се мања налазишта са краја бакарног и почетка

раног бронзаног доба. То су Лепенска поткапина, са керамиком Костолачке и Коцофени културе (Јевтић 1983b: 203, Т. I/5–6) и Катаринине ливаде, са керамиком која има елементе позне Вучедолске културе (Срејовић 1984: 209, Т. I/1, 2, 8, 10). Симбиоза ове две културе се приписује млађој фази Коцофени IIb–IIIa-b (Roman 1971: 40), а постоји и мишљење да ову појаву не би требало издвајати као прелазну фазу (Tasić 1979: 117). Тасић претпоставља да треба издвојити само две основне фазе Коцофени културе, од којих млађој припада Костолац-Коцофени фази (Tasić 1982: 20). Према до сада објављеним налазима Коцофени и Костолачке културе са обе стране Ђердапа, има се утисак да ипак преовлађује млађа Коцофени група налаза (са преко 20 налазишта), док су Костолачки елементи нешто мање заступљени. Такође је евидентно да на истим локалитетима где се мешају елементи ове две културе, преовлађује румунска варијанта позног енеолита. У новијој литератури (e.g. Nikolić 2000: 72–73) Коцофени култура се посматра као прилично дуготрајна културна група, која у својој млађој фази припада почетку тзв. Прелазног периода, од касног енеолита ка раном бронзаном добу. На основу бројних аналогја са суседним културама, нарочито са балканским културама које имају контакте са бронзаним добом грчког копна (Maran 1997), млађа Коцофени култура се опредељује на сам почетак III миленијума п. н. е.

Датуми за Костолачку и Коцофени културу добијени на основу калибрације радиоактивног угљеника су малобројни. Већина аутора који се последњих петнаестак година баве проучавањем касног енеолита југоисточне Европе наводи само неколико налазишта Костолачке и позне Коцофени културе са којих потичу C-14 датуми, као што су Гомолава (слој IIb), Вучедол-Кукурузиште (подграђе вучедолског Градца), *Baile Herculane*, *Ostrovul Corbului*, *Poina Ampoiului* (Gimbutas 1991: 493, Т. 29; Ciugudean 1996; Maran 1997; Gogâltan 1996: 54–57, 212–213; Nikolova 2000: 91–92; Petrović i Jovanović 2002: 298). Апсолутни датуми за обе ове културе касног енеолита, које су заступљене и у широј зони Ђердапа, налазе се у распону од неколико векова, крајем IV и почетком III миленијума п. н. е. Према датумима који су добијени у Херкуланској бањи и Великој дунавској ади код Корбова, где се налазе најближа налазишта са одликама Коцофени III фазе, са керамиком која је веома слична оној из Пешћера Маре, хоризонт Костолац-Коцофени може се оквирно одредити у време око 3100–2800. г. п. н. е.

Малобројни праисторијски материјал млађе фазе културног хоризонта у пећини Пешћера Маре је атипичан и самим тим неподесан за прецизну хронолошку детерминацију. Захваљујући фрагменту фасетираног трбуха, украшеног техником лажног шнура и жигосања „S” орнаментом, најближа аналогја је видљива на пехару откривеном на ушћу Поречке реке (Trbuhović 1969: сл. 2), као и појединим налазима са

локалитета Кула код Михајловца (Sladić 1986: 434), Падина (Јовановић 1971: сл. 10), Вајуга (Popović i Vukmanović 1998: pls. 11/15, 12/3, 31/4a). Стога, материјал из овог хоризонта можемо хронолошки сврстати у класичну фазу Басараби културе или хоризонт II босутске групе, односно прву фазу развијеног гвозденог доба (Jevtić 1983a: 38).

Поред керамике важно је споменути и налазе животињских костију.³ Преовлађују ловне врсте попут дивље свиње, срндаћа, дивокозе, медведа итд., што би могло да укаже на то да је пећина коришћена као ловачка станица. Налази рибљих костију шарана и миграторних риба, попут јесетре, говори о комуникацији енеолитских становника ове пећине са насељима на самој дунавској обали. Уочено је присуство великог броја младих јединки (на основу несраслих епифиза на костима и личних низова) неких врста микро сисара. Прелиминарни увид у фауну указује на могућност мешања материјала из холоценског периода насељавања пећине са затеченим старијим хоризонтом, који може бити плеистоценски, а у који се уклапају енеолитски становници. Овакав закључак донет је на основу налаза пећинског медведа и присуства неких микро сисара (нпр. волухарица), који су пећину настањивали током плеистоцена. Неопходно је наставити истраживања пећине, у делу који се налази дубље у унутрашњости, где се може очекивати и већа дебљина седимената, те тако и њихова моћнија културна стратификација.

Пећина изнад Трајанове табле

Пећина изнад Трајанове табле откривена је уз помоћ мештанина М. Миленковића, и налази се у оквиру карстног рељефа Голог брда на потезу Фаце Пешћера (44°39' N 22°18' E, дужине око 25 m, на надморској висини од 90–91 m) (т. I/2; сл. 3/2).⁴ Пећина се налази на око 25 m изнад Трајанове табле и садашњег нивоа Дунава. Свод пећине је шаторастог облика и могуће је да је пећина некада била проточна, тј., повезана са сличним карстним формацијама Голог брда. Највероватније је током касне праисторије ова пећина мањих димензија била сува и погодна за људско насељавање.

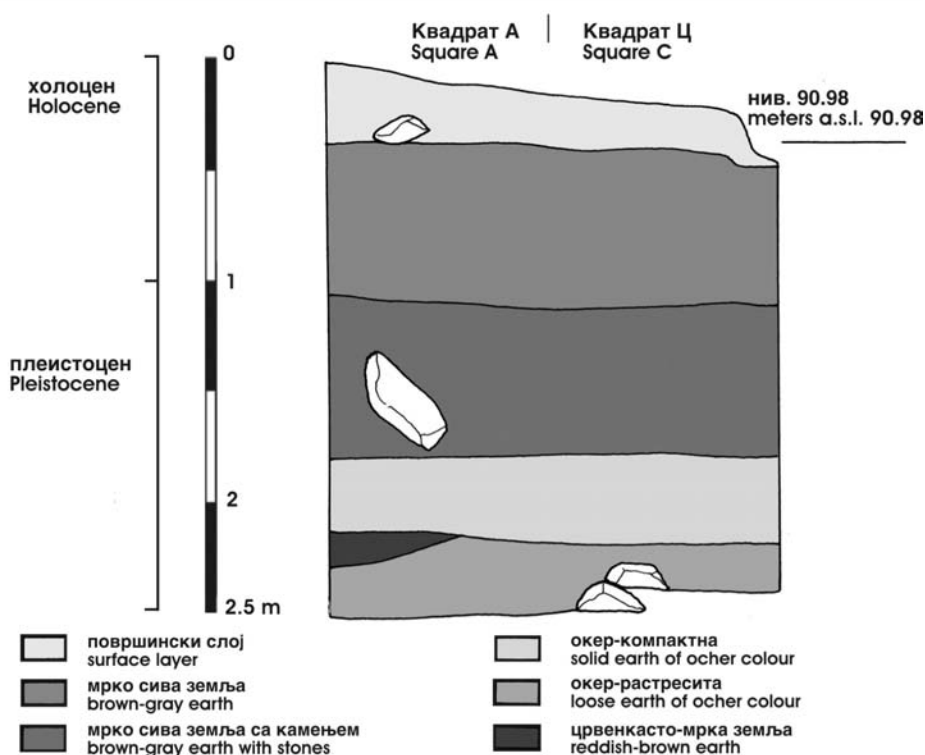
Током 2004, на улазном делу пећине отворена је тест сонда (означена као 1/2004), димензија 2 x 2 m. Испод рецентног слоја са растињем, најпре је установљено постојање веће јаме, чији је ниво укопавања примећен одмах испод слоја хумуса. У хумусном слоју (1. и 2. ниве-

³ Прелиминарни преглед фауне из обе истражене пећине урадила је В. Димитријевић, а резултати анализа уследиће у будућим публикацијама везаним за пројекат.

⁴ У непосредној близини пећине налази се неколико мањих, претежно засутих пећина, у којима на површини није уочен археолошки материјал. Да би се утврдило евентуално постојање антропогених слојева у њима, неопходно је испитивање тест сондама.

лација), као и у испуни јаме, нађено је више фрагмената керамике, који се могу широко одредити у период средњег века, као и малобројни уломци праисторијске керамике, што наводи на девастацију праисторијског хоризонта. Млађа јама се простире у квадратима А и Ц, тј. у северном делу сонде, али у горњим слојевима (до откопног слоја 5). Јама захвата и северни део квадрата Д, а дно овог укопа се налази на нивоу откопног слоја 12, у зони северног профила на линији квадрата А-Ц. Са друге стране, јужни и југоисточни део сонде у квадрантима Б и Д, испод хумусног слоја, чини углавном хомогени седимент жуто-окер земље, који се по прослојцима разликује по растреситости и количинама камене дробине (сл. 7). У овом слоју нема керамичког материјала, и на основу фауне и апсолутног датовања, овај слој је плеистоценске старости, са траговима људског насељавања током палеолита (Borić and Jevtić, forthcoming).

Наредне 2005, истражена је површина у унутрашњости пећине, ровом од 1,5 x 4 m уз јужни зид пећине. Установљена је иста стратифи-

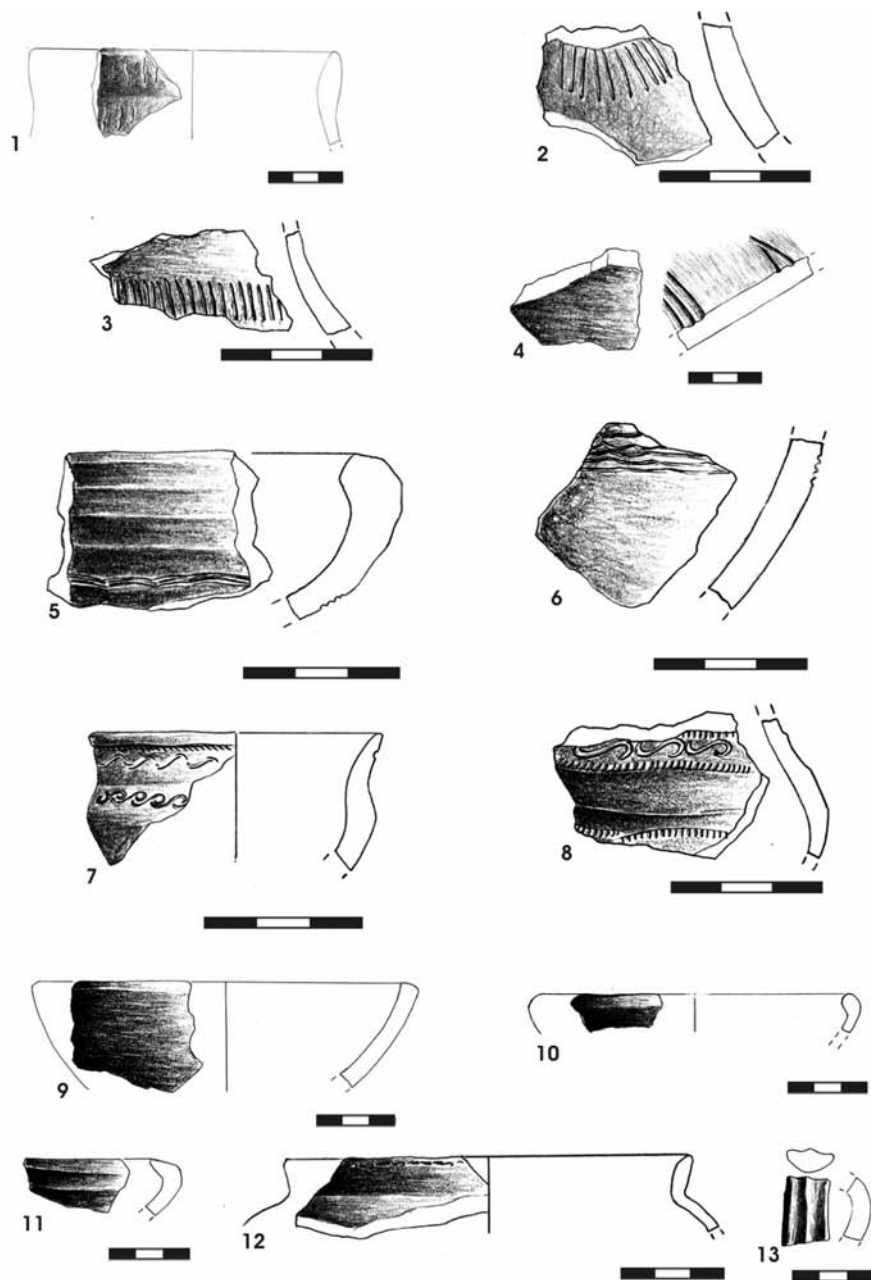

Сл. 7. Пећина изнад Трајанове табле: западни профил Сонде 1/2004.

Fig. 7. "Tabula Traiana" Cave: western profile of Trial Trench 1/2004.

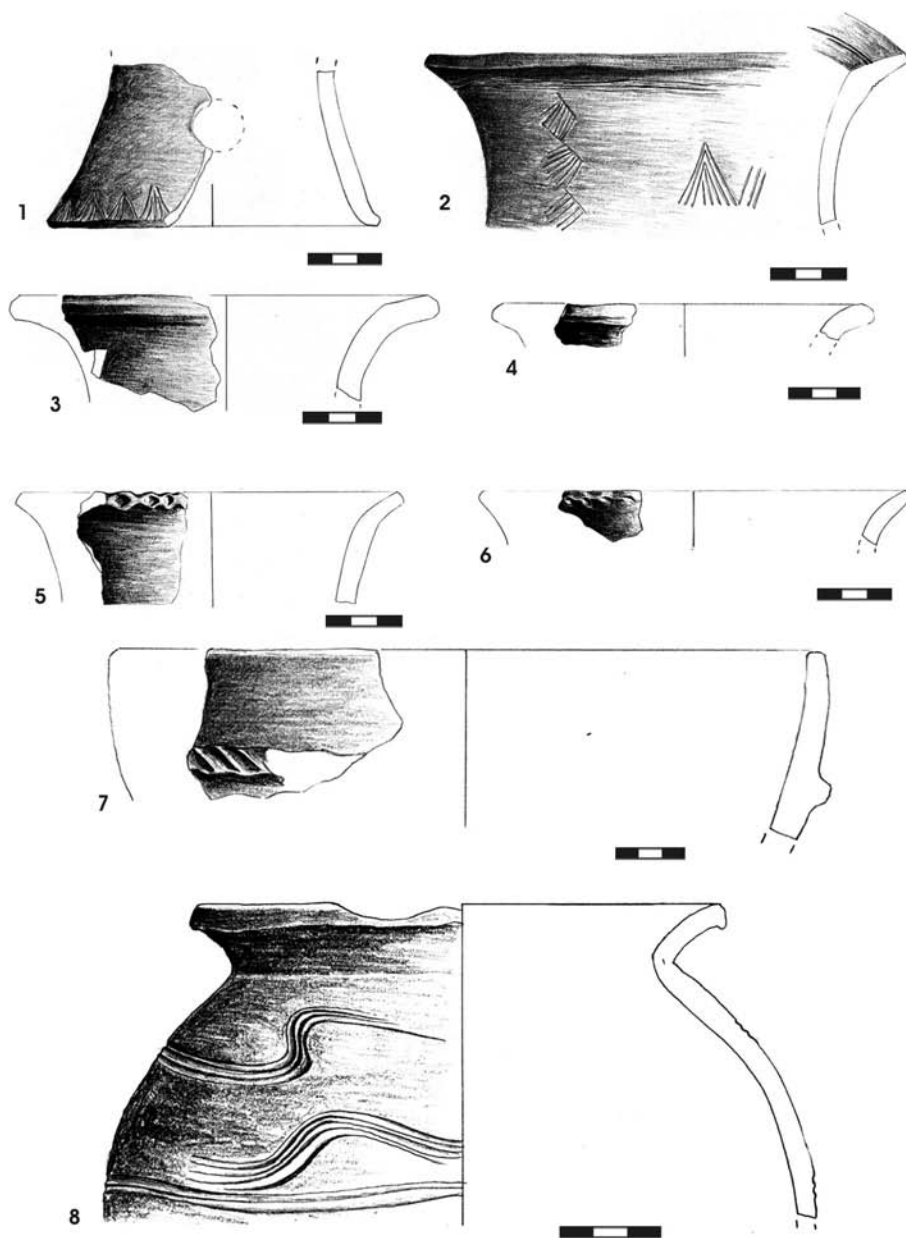
кација геолошких и културних слојева као и у првој тест сонди. Овде је уочен и стерилни слој, који јасно одваја хоризонт са налазима гвозденог доба од нижих геолошких слојева плеистоценске старости. Површински слој у овом делу чини више слојева спаљивања сточне балеге, а није било могуће јасно уочити стратификацију у оквиру холоценског слоја, у коме је налажен керамички материјал. Уочене остатке ватришта, највероватније је могуће везати за насељавање, или боље рећи повремено коришћење пећине током старијег гвозденог доба, на шта указују керамички налази. Поремећене горње слојеве потврђује налаз два фрагмента исте амфоре пронађене у две, понаособ истражене сонде (сл. 9/2).

Поремећени слој садржи материјал из енеолита, старијег гвозденог доба и раног средњег века. Керамици енеолита припадају малобројни фрагменти, од којих се издвајају ободи са делом врата посуда средњих димензија грубље фактуре. То су делови мањих лонаца са утиснутим орнаментом вертикалних уреза испод обода и на врату, као и на рамену суда (сл. 8/1). Откривена су и два атипична фрагмента вратова посуда средњих димензија, пригачане спољне површине, са урезима распоређеним радијално и у хоризонталном низу (сл. 8/2–3). Овај материјал највероватније припада касно енеолитском периоду, односно Коцофени култури. Блиске аналогije уочавамо на материјалу са локалитета Збрадила – Фунд (Babović 1986: сл. 124, 143, 145). Материјал из културног хоризонта старијег гвозденог доба може се типолошки поделити на старији и млађи. Старијем би одговарала фрагментована конична здела са увученим ободом, украшена хоризонталним фасетама, испод којих се налази трака начињена од троструко урезаних линија које чине цик-цак или таласасти орнамент (сл. 8/5). Фрагмент је добро углачан и тамномрке боје. Овом налазу одговара по квалитету уломак доњег дела трбуха зделе или пехара, са сличним орнаментом, на такође добро углачаној површини (сл. 8/6). Судећи по орнаменту који постоји на материјалу са више налазишта у румунском Банату и у широј зони српског Подунавља: Дејани у Румунији (Guta 1993: pl. XI/5), Ушће Слатинске реке (Jevtić 1983a: Т. X/2), Михајловац (*ibid.*: Т. XI/1), Селиште код Старог Костолца (Jevtić 1994: pl. VII/2), Кривеља (Јевтић 1996: Т. I/3–4), Батка код Перлеза (Medović 1978: Т. XXXV/2) и Потпорањ (*ibid.*: Т. LI/6); можемо закључити да део налаза из Пећине изнад Трајанове табле припада раној фази Босутске групе типа Горнеа-Калакача. Следећу фазу гвозденог доба представљају налази коничних здела увученог обода, задебљаног или оштро профилисаног, са једном или две углачане хоризонталне фасете (сл. 8/9–11). Најзанимљивији су примерци минијатурне зделе, или пехара, као и фрагмент рамена и трбуха пехара већих димензија (сл. 8/7–8). На овим уломцима је заступљена комбинована техника украшавања жигосањем „S” орнаментом у виду текуће линије, лажним шнуром у првом и истим мотивом у комбинацији са фасетама у другом случају. Материјал

Сл. 8. Керамика из Пећине изнад Трајанове табле: енеолит (1–3); Калакача (4–6); Басараби хоризонт (7–13).

Fig. 8. Eneolithic pottery (1–3); Kalakača phase pottery (4–6); and Basarabi culture pottery (7–13); from “*Tabula Traiana*” Cave.

Сл. 9. Керамика из Пећине изнад Трајанове табле: Басараби хоризонт (1–7); рани средњи век (8).

Fig. 9. Basarabi culture pottery (1–7); and Early Mediaeval pottery (8); from “*Tabula Traiana*” Cave.

оваквих стилско-типолошких карактеристика је бројан у ширем подручју Подунавља, а међу њиме је најрепрезентативнији пехар са ушћа Поречке реке (Trbuhović 1969: Т. XXX, сл. 2), као и налази са локалитета Под Пазариште (Guma 1983: pl. XXV/6–8), Ремета Маре (*ibid.*: pl. II/9, 14) или из Сремске Митровице (Popović 1981: Т. XIX, сл. 1, 3); који припадају развијеној фази Басараби културе.⁵

Веће посуде за складиштење намирница заступљене су у неколико препознатљивих фрагмената обода и вратова питоса: најзанимљивији је примерак питоса или амфоре разгранутог оштро профилисаног обода и високог врата, дебелих зидова, добро углачане тамноцрвенкасто-мрке боје, са орнаментом који чине сумарно урезане танке таласасте линије, унутар и изван обода, у комбинацији са вертикалним низом шрафираних ромбова, и хоризонталним низом шрафираних троуглова на врату (сл. 9/2). Веома сличан орнамент налази се на питосу из Ковина – локалитет Град, као и на здели из Прахова – локалитет Фабрика фосфата (Medović 1978: Т. XLVII/3, XLII/5), а по неким мишљењима може се сврстати у Басараби хоризонт средње фазе Босутске групе (Popović 1981: 29, Т. XLII/11). Остали фрагменти питоса-амфоре (сл. 9/3–6) нису погодни за прецизније хронолошко одређивање, колико због атипичности уломака, толико и због чињенице да се наведени тип амфороидног питоса веома мало разликује у периодима Босут IIIа и Босут IIIб (Medović 1981: 21), односно подједнако су заступљени у старијем хоризонту Горнеа-Калакача и нешто млађем Басараби хоризонту. Веома су интересантна два фрагмента који одговарају типу здела на високој коничној шупљој стопи. Први је фрагмент украшен низом шрафираних троуглова на ободу стопе (сл. 9/1), и припада типу посуда који су малобројни, али се налазе на широком подручју Басараби комплекса у Подунављу, од Мађарске до Олтеније (Tasić 1991: 239, сл 1–3). Овакве посуде, богато орнаментисане, откривене су на тумулу 114 на локалитету Сопрон (Eibner 1996: Tab. 4, 8), и на некрополи Басараби (Dumitrescu 1968: figs. 25/7, 29/1–2). Други је фрагмент добро углачане посуде, смеђе боје, широко разгранутог обода или трбуха, веће зделе украшене са унутрашње стране комбинацијом косих и хоризонталних углачаних канелура (сл. 8/4). Овај начин украшавања је познат из Румуније, са локалитета Валеа Тимишулуи и Ремета Маре (Guma 1983: pls. III/4, V/3, XXXIV/7), док га у Србији срећемо на локалитетима Велесница, Бољетин (Jevtić 1983а: Т. V/7, VIII/3) и Жидовар (Medović 1978: Т. LVI/4). Последњем културном хоризонту би припадала керамика из периода раног средњег века (сл. 9/8).

⁵ Овој фази такође припада и керамика са више локалитета на подручју источне Србије: Злотска пећина (Tasić 1969: 76–77), Хајдучка воденица (Васић 1984а: 315), Бараће (*idem* 1984б: 353), Вајуге (Popović i Vukmanović 1998: 103), Бољетин, Падина, Ушће Јакомирског потока, и Велесница (Jevtić 1983а: Т. V/1–2, VI/7, VII/1,3).

ЗАКЉУЧАК

На основу малобројног керамичког материјала, прикупљеног током сондажних рекогносцирања пећина у Ђердапу, можемо закључити да иако су повољне за живот, оне нису биле стална, већ привремена станишта, током металних доба праисторије. Релативно плитак културни слој пећине Пешћера Маре, који „исклињава” према улазу, веома је девастиран дугогодишњим „дивљим ископавањима” трагача за златом. Према откривеном материјалу, пећину су дуже користили крајем периода бакарног доба, носиоци културе Коцофени-Костолац. Највероватније је коришћена и у периоду старијег гвозденог доба, у оквиру Басараби комплекса, који је према приложеном материјалу, тешко прецизније дефинисати. Најмлађем слоју припада керамика раног средњег века, највероватније из периода сеобе народа. Пећина код Трајанове табле је као станиште коришћена у периоду палеолита, док је као и претходна, у млађим периодима коришћена само привремено. Реконструкцијом културне стратиграфије металодобног периода, уочене су три хронолошки различите фазе коришћења пећине. Најстарију представља материјал бакарног доба Коцофени културног комплекса. У материјалу који припада старијем гвозденом добу, разликују се: старија фаза (Горнеа-Калакача, Босут Ша, Инсула Банулуи или Халштат Б2), и млађа фаза – коју представља материјал развијене фазе Басараби културе (Босут ШБ, Халштат Б3-Ц1). Према начину украшавања могуће је да се ради о краткотрајном задржавању носилаца ране фазе Басараби културе, који обједињују нови начин украшавања посуда жигосаним мотивима, уз употребу ранијих мотива изведених једноставним урезивањем. Према новим, али још увек недовољним и малобројним калибрираним С-14 датумима, хоризонт касног енеолита, односно Коцофени-Костолац група налаза, датује се оквирно у крај IV и прва два века III миленијума пре нове ере. Хоризонт старијег гвозденог доба заступљен је релативно малобројним налазима керамике у обе пећине, и може се само оквирно временски одредити у крај IX и у VIII в. п. н. е.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Babović, Lj.
1986 “Zbradila-Fund”, Korbovo, Compte-rendu des fouilles. *Ђердајске свеске* 3: 116–132.
- Borić, D.
2005 Forager-Farmer Encounters in the Balkans: Spatial Distribution of the Lepenski Vir Culture (Serbia). *McDonald Institute for Archaeological Research Annual Report 2004-2005*: 36.
- Borić, D., and Jevtić, M.
forth-coming Prehistory of the Danube Gorges Hinterlands: Preliminary Report.

- Brukner, B.
 1968 Manastir, Gospodin Vir – praistorijsko nalazište. *Arheološki pregled* 10: 97–99.
 1969 Manastir, Gospodin Vir – praistorijsko nalazište. *Arheološki pregled* 11: 136–138.
- Cigudean, H.
 1996 *Epoca timpurie a bronzului in centrul și sud-vestul Transilvaniei*. Bibliotheca Tracologica XIII. București: Institutul Român de Tracologie.
- Dragišić, V., i Čalić-Ljubojević, J.
 2003 Karstne pojave u lokalnosti Žuti Krš (Džervinska greda, istočna Srbija). Str. 149–154 u *Zbornik 4. simpozijuma o zaštiti karsta*. Beograd: Akademski speleološko-alpinistički klub.
- Dumitrescu, V.
 1968 La necropole tumulaire du premier age du fer de Basarabi (Dép. De Dolj, Olténije). *Dacia* 12: 177–258.
- Eibner, A.
 1996 Die Bedeutung der Basarabi-Kultur in der Entwicklung des Osthallstattkreises. Pp. 105–118 in *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin November 1996*, eds. M. Garašanin and P. Roman. Bukarest: Rumänisch-Jugoslawische kommission für die erforschung der region des eiserner tores.
- Gimbutas, M.
 1991 *The Civilization of the Goddess*. San Francisco: Harper.
- Gogăltan, F.
 1996 About the Early Bronze Age in the Romanian Banat. Pp. 43–67 in *The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Region in the 2nd Millennium B.C.*, ed. N. Tasić. Belgrade and Vršac: Institute for Balkan Studies SANU.
- Guma, M.
 1983 Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi in Banat. *Banatica* 7: 65–136.
 1993 *Civilizatia primei epoci a ferului in sud-vestul Romaniei*. Bibliotheca Thracologica IV. București: Institutul Român de Tracologie.
- Jevtić, M.
 1983a *Keramika starijeg gvozdenog doba na centralnobalkanskom području*. Centar za arheološka istraživanja 2. Beograd: Filozofski fakultet.
 1983b Лепенска поткапина, праисторијско насеље. *Сѝаринар* 33-34 (1982–1983): 201–206.
 1994 Stamped pottery of Insula Banului type and the beginnings of the Basarabi culture in Serbia. Pp. 129–142 in *The early Hallstatt period (1200–700 B.C.) in south-eastern Europe. International Symposium from Alba Iulia, June 1993*, ed. H. Ciugudean and N. Boroffka. Alba Iulia: Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
 1996 Керамика старијег и млађег гвозденог доба са налазишта „Старо гробље” у Кривелу, код Бора. *Зборник Народног музеја* (Београд) 16/1: 129–134.
- Јовановић, Б.
 1971 Праисторија Горњег Бърдапа. *Сѝаринар* (н.с.) 22: 1–23.

- Летица, З.
1984 Велике Ливадице, праисторијско, античко и средњовековно налазиште. *Сѿаринар* (н.с.) 33-34 (1982-1983): 179–181.
- Maran, J.
1997 Neu Ansätze für die Beurteilung der Balkanisch-Ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr. Pp. 171–192 in *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations I. Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology*, Constanta-Mangalia-Tulcea 1996, ed. P. Roman. Bucharest: Institutul Român de Tracologie.
- Medović, P.
1978 *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*. Dissertationes et monographiae 22. Beograd: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine i Savez arheoloških društava Jugoslavije.
1981 Die Geschichte der Forschungstätigkeit und die relative-chronologische Lager der alteisenzeitlichen Siedlungen in der Wojwodina. Str. 13–41 u *Naučni skup Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim Podunavskim i susednim oblastima, Novi Sad, Septembar 1979*, ed. P. Medović. Materijali 19. Novi Sad: Arheološko društvo Vojvodine, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture i Savez arheoloških društava Jugoslavije.
- Nikolić, D.
2000 *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*. Centar za arheološka istraživanja 19. Beograd: Filozofski fakultet.
- Nikolova, L.
2000 The Yunatsite Culture: Periodization, Chronology and Synchronization. Pp. 39–97 in *Reports of Prehistoric Research Projects 2-3*, ed K. Leshatakov. Sofia: Prehistory Foundation and Agatho Publishers.
- Petrescu, M., and Popescu, O.
1990 Cercetări de arheologie speologică in Valea Cernei (I). *Banatica* 10: 59–80.
- Petrović, J., i Jovanović, B.
2002 *Gomolava 4: Naselje kasnog eneolita*. Novi Sad i Beograd: Muzej Vojvodine i Arheološki institut.
- Popović, D.
1981 *Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu*. Fontes archaeologiae iugoslaviae IV. Beograd: L'association des archeologues de Yugoslavie.
- Popović, P., i Vukmanović, M.
1998 *Vajuga-Pesak: nekropola starijeg gvozdenog doba*. Đerdapske sveske posebna izdanja 3. Beograd: Arheološki institut.
- Popović, P., Vukmanović, M., and Radojčić, N.
1986 Fouilles de sondage sur la localité Vajuga-Pesak. *Ђердајске свеске* 3: 168–183.
- Roman, P.
1971 Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum. *Dacia* 15: 31–139.
1976 *Cultura Cotofeni*. Biblioteca de arheologie 26. Bucureşti: Institut de arheologie.
- Sladić, M.
1986 Kula pres de Mihajlovac: un site prehistorique. *Ђердајске свеске* 3: 432–434.

- Срејовић, Д.
1984 Катаринине Ливаде, насеље бронзаног доба. *Сџаринар* (н.с.) 33-34 (1982-1983): 209–210.
- Срејовић, Д., и Летица, З.
1978 *Власац: мезолитско насеље у Бердају I-II*. САНУ посебна издања 512. Одељење историјских наука 5. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Tasić, N.
1969 Osnovni rezultati istraživanja u Zlotskoj pećini i nalazišta na Đerdapu. Str. 71–80 u *Materijali 8. Kongresa arheologa Jugoslavije, Bor 1969*, ur. N. Tasić. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije i Arheološki institut.
1979 Kocofeni kultura. Str. 115–129, u *Praistorija jugoslavenskih zemalja III: eneolitsko doba*, ur. A. Benac. Sarajevo: Svijetlost i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
1982 Naselja bakarnog doba u istočnoj Srbiji. *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije* (Bor) 2: 19–36.
1991 Antropomorfne, zoomorfne i ornitomorfne figure na Basarabi keramici. Str. 239–243 u *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu*, ur. UREDNIK. Posebna izdanja 27. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Trbuhović, V.
1969 Ušće Porečke reke, praistorijsko naselje. *Arheološki pregled* 11: 103–104.
- Васић, Р.
1984а Хајдучка Воденица, праисторијско налазиште. *Сџаринар* (н.с.) 33-34 (1982-1983): 315–318.
1984б Бараће код Трајанове табле, праисторијско и античко насеље. *Сџаринар* (н.с.) 33-34 (1982-1983): 355–356.
- Вучковић-Тодоровић Д.
1969 Велики Градац код Доњег Милановца: римско и рановизантијско утврђење, I–IV в. Стр. 125–135, у *Сџаре културе у Бердају*, ур. Н. Гвозденовић и Ђ. Бошковић. Галерија САНУ 3. Београд: Српска академија наука и уметности и Археолошки институт.

ALEKSANDAR KAPURAN, MILOŠ JEVTIĆ and DUŠAN BORIĆ

ENEOLITHIC AND IRON AGE POTTERY
FROM TWO NEWLY DISCOVERED CAVES
IN THE DANUBE GORGES

Summary

An extensive survey and test excavations of cave and rockshelters and open-air sites in the Danube Gorges hinterlands were initiated in the autumn of 2004. This project, entitled “Prehistory of north-east Serbia: Survey and Excavations”, is a collaborative initiative between the Departments of Archaeology at the respective Universities of Cambridge and Belgrade. A number of sites were mapped during the

survey phase of the project, and some test excavations of two newly discovered cave sites Peștera Mare and “*Tabula Traiana*” Cave, were made (*cf.* figs. 1–2). Both excavated sites contained Holocene layers with traces of human habitation during later prehistory (Eneolithic and Early Iron Age), while “*Tabula Traiana*” Cave also contained Pleistocene levels with traces of human habitation dated to the early Upper Paleolithic. The cave site of Peștera Mare (as Vlachs of eastern Serbia call it, *i.e.* – The Big Cave) is located in the mountainous area of Velika Rudina above the Upper Gorge of the Danube, at the altitude of 238 m above sea level. The large cave entrance (pl. I/1) is hidden and faces north-northwest. This is a long (*ca.* 65 m), tunnel-shaped cave (fig. 3/1) with sediments damaged by illicit digging. The cave was investigated in 2004 by opening Trial Trench 1/2004 (3 x 2 m) and Trial Trench 2/2004 (2 x 2 m). The cave sediments in the investigated part of the cave are shallow, and the bedrock was reached at 0.6–0.8 m from the surface level (fig. 4). It was not possible to differentiate cultural levels stratigraphically. It seems that the Eneolithic and Early Iron Age occupations made shallow pits in the yellowish brown loose sediment that was covering the bedrock. This sediment was likely formed during the Pleistocene and this conclusion is based on the finds of Pleistocene fauna (*e.g.* cave bear) throughout this layer. Discovered Eneolithic pottery (fig. 5) belongs to the Kostolac-Coțofeni cultural complex (*ca.* 3000–2900 B.C.). This pottery is tempered with crushed stones and shells. The surfaces were roughly burnished and of dark colouring. The largest number of pottery finds can be classified as bowls for serving food along with storage and cooking pots. Bowls are characterized by biconical shapes. The outer surfaces of pottery were highly burnished and decorated with motifs of hanging triangles or were executed in the motif forming chessboard metopes done in the so-called Fürchenstich technique and filled with white paint. Other fragments had their surfaces decorated with incised lines forming a net motif. Apart from the Eneolithic pottery that dominates the assemblage, a small number of pottery fragments can be dated to the Early Iron Age (8th century B.C.) (fig. 6/1–6), and some of these were decorated by “S” ornament characteristic of the Basarabi pottery style. The finds of animal bones indicate hunting of wild species (of which a large number were young animals) in the vicinity of the cave along with occasional fishing on the Danube. The site might have functioned as a specialized hunting camp both in the Eneolithic and the Early Iron Age. A few sporadic fragments of Early Mediaeval pottery were also uncovered (fig. 6/7). “*Tabula Traiana*” Cave (pl. I/2) was discovered in the vicinity of the Roman stone inscription known as Tabula Traiana. The cave is part of the karstic massive of the Miroč mountain plateau, and is located downstream from the Lower Gorge of the Danube. It is situated some 25 m above the present level of the Danube at an altitude of 90–91 m above sea level. The cave entrance is west facing. The cave is rather small (fig. 3/2), and pottery finds of late prehistoric date were laying on the surface due to illicit digging. Test excavations in the cave took place both in 2004 (Trial Trench 1/2004, size 2 x 2 m) and 2005 (Trial Trench 1/2005, size 4 x 1.5 m). The latest occupation (10–30 cm thick, is dated to the Early Iron Age although there were also sporadic finds of Late Roman-early

Mediaeval pottery (fig. 9/8) possibly associated with a pit dug at the entrance to the cave. Only a few pottery fragments can be dated to the Eneolithic period and are stylistically related to the Coțofeni pottery style (fig. 8/1–3). A sterile layer separates the late Holocene occupation from Pleistocene levels of Early Upper Palaeolithic date (fig. 7). The most frequent finds of pottery can be dated to the Early Iron Age. There are possibly two chronological/stylistic phases in the Early Iron Age pottery. The older phase pottery can be dated to the early phase of the Bosut culture group, type Gornea-Kalakača (9th century B.C.). This pottery is characterized by conical bowls with contracted-rim and ornamented with a band consisting of three parallel incised lines forming a zigzag motif (fig. 8/5–6). The later phase pottery can be dated to the Basarabi culture complex (figs. 8/7–13, 9/1–7) on the basis of typical ornament consisting of continuous “S” stamping on pot surfaces in combination with other decorative techniques. Such pottery is widespread across the Danube basin in this period. Map, including two newly discovered caves, of the sites of Kostolac-Coțofeni cultural complex (fig. 1) and early Basarabi culture (Gornea-Kalakača type) (fig. 2) on the Danube Gorges are presented.

Примљено: 2. фебруара 2007.

UDC 903.32-033.64(497.11-11)»636/638»

1. Улаз у Пешћера Маре
1. The entrance to *Peștera Mare*.

2. Улаз у Пећину изнад Трајанове табле.
2. The entrance to "*Tabula Traiana*" Cave.